

ВЗАЄМИНИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ З МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ БУКОВИНИ ТА ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1944-1945 рр.)

Яна БЕСТАНЧУК

Чернівецький національний університет ім.Ю.Федьковича,
Чернівці (Україна), bestanchuk.yana@chnu.edu.ua

RELATIONS OF THE SOVIET GOVERNMENT WITH THE LOCAL POPULATION OF BUKOVYNA AND NORTHERN BESSARABIA AT THE FINAL STAGE OF THE SECOND WORLD WAR (1944-1945)

Yana BESTANCHUK

Chernivtsi National University Yuri Fedkovych, Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID:0000-0002-5812-2911

Bestanchuk Yana. Relations of the Soviet authorities with the local population of Bukovyna and Northern Bessarabia at the final stage of the Second World War (1944-1945). This research focuses on analyzing the policy of the Soviet government and the participation of the local population in the territories of Northern Bukovyna and Northern Bessarabia after their liberation during World War II. The study covers the period from 1944 to 1945 when these regions underwent significant transformations under Soviet influence. **Aim of investigation.** The primary objective of this article is to uncover the interaction between Soviet governmental structures and the local population during this period. The author aims to study the political, social, and cultural aspects of this interaction and to identify the reactions and perceptions of the local population regarding Soviet changes and transformations. **Scientific Novelty:** This research expands the understanding of this issue by highlighting crucial aspects of the interaction between the authorities and the population. By revisiting the past of these regions during the Soviet occupation, the study aims to fill historical gaps. The scientific methods include the criticism of historical sources, descriptive methods and comparative analysis. **Conclusions:** The policy of the Soviet government in these regions aimed at establishing Soviet ideology and altering the social landscape. The collectivization of agriculture and industrialization of the regions were implemented. The impact of Soviet rule on the local population was not always positive, as many local residents faced repression, political persecution, and freedom restrictions. The local population reacted differently to Soviet policies, with some groups cooperating with the Soviet authorities out of their own interests, while others actively resisted the new government. Research into this period is essential for a better understanding of the history of these regions and the influence of Soviet rule on their development. The research results will provide insights into the impact of Soviet governance on Northern Bukovyna and Northern Bessarabia and the reactions and perceptions of the local population.

Keywords: *Sovietization, local population, repression, Northern Bukovyna, collectivization.*

Вступ. Після звільнення територій Північної Буковини та Північної Бессарабії в ході Другої Світової війни радянська влада повернула контроль над цими регіонами. Відновлення первинних засад радянської відбудови за складних умов життя місцевого населення, створених нацистською окупацією та жорстокого протистояння українського національно-визвольного руху, які чинили чималий опір сталінському режиму. Задля відновлення тотального контролю та завершення процесів радянської керівництва краю взяло за мету подолати недовіру населення до комуністичної ідеології і представників радянської влади.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі політики радянської влади та участі місцевого населення після звільнення територій Північної Буковини та Північної Бессарабії в перший рік після її деокупації. Розглянути, як радянська влада вплинула на соціокультурний ландшафт та ідентичність місцевого населення. Оцінити, які наслідки має цей період для подальшого розвитку Північної Буковини та Північної Бессарабії, включаючи вплив на політичну, економічну та культурну сфери.

Дослідження з цієї проблематики зазвичай відображають складні та конфліктні аспекти цього періоду. Дослідники ретельно розглядають ідеологічні

засади радянського режиму, включаючи сталінський комунізм, які визначали політику цього періоду. Аналізуються державні структури, органи репресій та механізми контролю, які використовувала радянська влада для підтримки свого впливу. Аналізується різноманітна реакція місцевого населення на радянську владу, включаючи опір, підпільну діяльність, амбівалентну участь та підтримку. Визначається вплив радянської ідеології на місцеву культуру та ідентичність. Аналізується вплив економічних перетворень на життя місцевого населення, особливо сільських жителів. Зокрема, цією проблематикою займалися В.Ботушанський, О.Добржанський, І.Фостій, П.Брицький, В.Холодницький, І.Мусієнко, Ю.Левіна, М.Рубанець, В.Мустеца, Д.Жмундуляк та інші.

Актуальність дослідження зумовлена розумінням подій та динаміки тих років допомагає в контексті сучасної історії України, особливо в контексті обговорень щодо історичної пам'яті та її впливу на сучасну політику. Загалом, дослідження політики радянської влади та реакції місцевого населення на території Чернівецької області має важливий історичний, політичний та соціокультурний контекст, який може мати великий вплив на сучасну Україну та сусідні регіони.

Виклад основного матеріалу. Задля відновлення політики радянзації та їх активного впровадження в життя місцевого населення радянське керівництво мало відновити партійні кадри, які відповідали за виконання політики радянзації. Це означало встановлення радянського політичного і адміністративного устрою з усією його системою рад та комітетів. Ці завдання покладались на відновлювані партійні, комсомольські, профспілкові організації, виконавчі органи радянської влади і мережу громадських організацій підпорядкованих правлячій комуністичній партії. Активну участь в цьому процесі приймали органи внутрішніх справ, державної безпеки і підрозділи Червоної армії.

Станом на квітень 1944 року в місті залишалося 30 тисяч населення. Чи не одразу була опублікована директива про запровадження заходів з відбудови міста. Зокрема, залучення робітників та службовців до відновлення фабрик та підприємств, запровадження системи обслуговування майна, прибирання вулиць, охорони підприємств. Крім того, запроваджується заборона на прийняття на нічліг без дозволу міськвиконкомів і військового коменданта та реєстрації громадян міста. Це пов'язано з виявленням «підозрілих» елементів в місті¹.

Відновлення політики радянзації відбувалося в умовах тотальної недовіри місцевого населення до радянської влади і відсутності кадрів. Разом з тим комуністичний режим розглядав місцеве населення, як винне у зв'язках з ворогом. Один з українських письменників П. Панч в 1944 році висловився, що «все населення, що мається зараз у визволених районах, по суті не може вільно дивитися в очі нашим визволителям, поза як воно якоюсь мірою заплуталось у зв'язках з німцями»². Місцева влада вважала підозрілими всіх, хто залишився на окупованій ворогом території. Внаслідок цього в Україні протягом 1940-х рр. було звинувачено, нерідко безпідставно, й репресовано за зв'язки з німецькими окупантами близько 93,7 тис. громадян. Більше половини з них були мешканці Західної України, яких покарали за «українсько-німецький буржуазний націоналізм»³.

Задля налагодження партійної роботи в області було направлено у західні території близько 49 тисяч партійних, радянських і господарських керівних працівників. До кінця війни вони налагодили роботу 7

обласних, 18 міських і 216 районних комітетів партії, що об'єднували 28,3 тис. комуністів (76 % порівняно з 1941 р.) і 37 тис. комсомольських первинних організацій, що входили до складу 234 міських і сільських райкомів, 22 міськкомів і 8 обкомів⁴.

Комсомольські організації приймали активну участь у примусових трудових мобілізаціях і боротьбі з УПА. У Західній Україні в 1945 р. ці завдання влади виконували під керівництвом органів НКВС і державної безпеки 1925 загонів і груп самозахисту в яких перебувало понад 25,7 тис. комсомольців і молоді⁵.

Під посиленням контролем також здійснювалося профспілкове будівництво в регіоні. Профспілкове будівництво на території Чернівецької області здійснювали централізовано і під суворим партійним контролем. На профорганізації покладалось завдання впровадження соціалістичних форм господарювання, ідейно-політичного виховання робітників і службовців засобом організації соцзмагання й культурно-просвітницької роботи⁶.

Центральні партійні та радянські органи не проводили вибори до Рад депутатів трудящих, а самостійно призначали на посади голів та секретарів обласних і районних виконавчих комітетів, керівників фінансових та земельних відділів, керівників освіти та органів споживчої кооперації, а також інших посадовців, переважно працівників, яких направляли з центральних і східних районів України. Депутати, обрані ще у 1940 році, розпочали свою роботу на початку 1945 року. З усієї кількості депутатів приблизно лише 52 % з довоєнного складу депутатів облрад почали виконувати свої обов'язки, в міських радах – 30 %, районних – 27 %, сільських – 41,5 %, і селищних – 42,2 %⁷.

Залишалася велика проблема у нестачі кадрів. Зокрема, ЦК ВКП(б) у постанові «Про недоліки у політичній роботі серед населення західних областей» від 27 вересня 1944 р. визнав, що великий недолік у роботі партійних і радянських органів західних областей України «полягає в тому, що вони кволо розгортали політичну роботу навколо заходів Радянської держави щодо відновлення радянських порядків і законів на території визволеній від фашистських загарбників...»⁸.

¹ Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti (DACHO) [State Archives of Chernivtsi region], F. P-72, op. 3, od. zb. 1, Ark. 1a [in Ukrainian].

² Hrynevych V. A. Suspilno-politychni nastroi naselennia Ukrainy v roky Druhoï svitovoi viiny (1939-1945 rr.) [Socio-political attitudes of the population of Ukraine during the Second World War (1939-1945)], Kyjiv, 2007, P. 357 [in Ukrainian].

³ Nikolskyi V. M. Represyivna diialnisty orhaniv derzhavnoi bezpeky SRSR v Ukraini (kinets 20-kh – 50-ti rr): istoryko-statystychno doslidzhennia: monohrafiia [Repressive activity of the state security bodies of the USSR in Ukraine (late 1920s-1950s): historical and statistical research: monograph], Donetsk, 2003, P. 206-224 [in Ukrainian].

⁴ Cherneha P. M. Obshchestvenno-polytycheskaia u patryotycheskaia deiatelnosty trudiashchykh Prykarpattia, Karpaty: 1941-1945. Dokumentalnye voenno-istorycheskye ocherky [Socio-political and patriotic activities of the working people of the Carpathian region, Carpathians: 1941-1945. Documentary military-historical essays], Uzhhorod, 1995, P. 204-206 [in Russian].

⁵ Yarosh B. O. Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh hzemliakh u 30-50-ti roky XX stolittia [Totalitarian regime in the occupied Ukrainian lands of the 30-50s of the 20th century], Lutsk, 1995, P. 69 [in Ukrainian].

⁶ Cherneha P. M. Profsoiuzy Ukrainy SSR v hodi Velykoi Otechestvennoï voiny (1941-1945) [Trade unions of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War (1941-1945)], Kyjiv, 1987, P. 79-80 [in Russian].

⁷ Zynchenko Yu. Y. Sovety deputatov trudiashchykh Ukrainy SSR v hody Velykoi Otechestvennoï voiny [Councils of Workers' Deputies of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War], Kyjiv, 1989, P. 77 [in Russian].

⁸ Traktuev M. Y. «Vosstanovlenye partyinykh y sovetskykh orhanov na osvobozhdennoi terrytorii. SSSR v hode Velykoi Otechestvennoï voiny» [Restoration of party and Soviet bodies in the liberated territory. USSR during the Great Patriotic War], *Questions of the history of the CPSU*,

Серед економічних заходів по відновленню міста можна зауважити заборону організаціям, які займалися розведенням великої рогатої худоби продавати або обмінювати задля збереження тваринництва⁹. Крім того, було проведено інвентаризацію будинків, квартир, земельних ділянок. Виконання було покладено на спеціально створений Миськвиконкомом інвентаризаційним бюро¹⁰.

В червні 1944 року розпочалося відновлення теплової водогінної станції Рогізна та водогінної мережі по річці Прут, яка мала на меті забезпечити місто водою. Також відчувалися перебої з електроенергією через відсутність палива¹¹.

Чималі кошти виділялися на відбудову інфраструктури міста та області. Зокрема, на серпень 1944 року на місто Чернівці було виділено близько 745 тисяч карбованців для відновлення водогону, міського транспорту, мостів, доріг тощо¹². Через велику кількість населення, що потребувала допомоги, було вирішено створити міські та районні відділи соціального забезпечення, які повинні були займатися виплатами пенсій інвалідам війни, забезпечити приміщенням та устаткуванням лікарень та шпиталю, організацією дому престарілих та інтернатів для інвалідів війни¹³.

Відновлення радянської влади на території Чернівецької області також супроводжувалося продовженням активної політики колективізації сільськогосподарських підприємств, що привело до зниження рівня життя місцевого населення.

На відбудовчі процеси виділялися чималі суми коштів. Але можна простежити, що часто вони використовувалися не за призначенням, а задля посилення пропагандистських процесів. Зокрема, виділено кошти на облаштування кладовища для полеглих в результаті боротьби з нацистськими загарбниками, облаштування пам'ятників жертвам Другої Світової війни, закупівля книжок по історії України та «історії Великої Вітчизняної війни» тощо¹⁴.

Крім того, на визволених територіях почала відбуватися мобілізація населення. Масштабна військова і трудова мобілізація відзначалася головним чином насильницьким та жорстоким характером, відповідно до загальних методів радянської тоталітарної системи. Органи військового обліку спільно з правоохоронними органами та службами державної безпеки активно здійснювали облави в містах та селах, і це стало основними методами мобілізації¹⁵. У початковий період після звільнення населених пунктів польові військові комітети, створені

під підрозділами Червоної армії, проводили перші масові мобілізації населення. Наприкінці квітня 1944 року, війська 1-го Українського і 2-го Білоруського фронтів змусили службовців військкоматів забрати для мобілізації у західних областях велику кількість осіб: 64269 та 8614 відповідно, в той час як військкомати могли мобілізувати лише 2826 осіб. Вікові обмеження для мобілізованих були розширені від 18 до 52 років¹⁶.

У містах обласного та районного підпорядкування була створена значуща та чисельна структура органів державної безпеки та воєнних комісаріатів, які займалися мобілізацією мешканців до Червоної армії. Державний комітет оборони (ДКО) розпочав масштабну мобілізацію всіх чоловіків віком від 18 до 50 років на визволених від нацистських окупантів територіях Західної України згідно постанови «Про мобілізацію радянських громадян» від 25 січня 1944 року¹⁷.

Сталінський режим використовував мобілізацію як форму помсти проти тих, хто залишився на території, яку окупували вороги. Дії влади спрямовувалися на забезпечення необхідною кількістю військових для фронтових бойових підрозділів, на відновлення видобутку вугілля, функціонування металургійних і машинобудівних підприємств на Донбасі і в Подніпров'ї, розширення виробництва на Уралі¹⁸. Також ця мобілізація використовувалася для заборони українському національно-визвольному руху отримувати підтримку від місцевого населення та поповнення новими кадрами.

На початку червня 1944 року, всього за місяць після початку мобілізації в Чернівецькій області, на фронт було відправлено 67394 особи, а для промислових потреб – 3022. Серед мобілізованих були основні групи населення, зокрема українці – 54700 (81,2 %), молдовани – 11066 (16,4 %), поляки – 1166 (1,7 %), євреї – 457 (0,7 %) та чехи – 5 (0,1 %)¹⁹.

Головним завданням радянської влади в Західній Україні було придушення національно-визвольного руху. Червона армія, яка представляла владу в цьому регіоні, встановлювала особливий воєнний режим, застосовувала радянські закони, проводила судові процеси, організувала депортації та масові переміщення мешканців з прифронтової зони – все це робилося з метою придушення повстанців.

Відновлення радянської влади в Західній Україні стикалося з численними викликами, такими як нестача кадрів і неприйняття місцевим населенням, особливо обмеженою місцевою інтелігенцією, ідеології, методів

1965, N 2, P. 72 [in Russian].

⁹ ДАЧО [SACR], F. P-72, op. 3, od. zb.8, Ark. 1 [in Ukrainian].

¹⁰ Ibidem, P. 6.

¹¹ Ibidem, P. 12.

¹² Ibidem, P. 29.

¹³ Ibidem, P. 32.

¹⁴ ДАЧО [SACR], F. P-72, Op. 3, od. zb. 8, Ark. 39, P. 69 [in Ukrainian].

¹⁵ Hrynevych V. A. *Suspilno-politychni nastroi naseleння Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny (1939-1945 rr.)* [The suspenseful political mood of the population of Ukraine during the Second World War (1939-1945)], Kyjiv, 2007, P. 417 [in Ukrainian].

¹⁶ Ibidem, P. 417.

¹⁷ Ibidem, P. 294.

¹⁸ ДАЧО [SACR], F. P-72, op. 3, od. zb. 8, Ark.65 [in Ukrainian].

¹⁹ Hrynevych V. A. *Suspilno-politychni nastroi ...*, op. cit., P. 417 [in Ukrainian].

і змісту політики. Ситуацію ускладнила і еміграція на Захід в 1944 році, коли понад 100 тисяч інженерно-технічних та творчих працівників виїхали з регіону²⁰.

Замість підтримки місцевих українців, радянська влада проявляла відкритий скептицизм, недовіру і навіть враження у своїй кадровій політиці. На важливі посади в органах влади, промисловості, сільському господарстві і громадських об'єднаннях призначалися основним чином поселенці з центральних і східних регіонів України, а також значна кількість росіян. Режим не тільки переслідував політичні цілі, але і використовував демографічні методи для зміцнення своєї позиції в області, спрямовуючи їх національну та політичну свідомість.

Центральне та республіканське керівництво вкрай уважно контролювало виконання зазначеної кадрової політики. Протягом першого року після війни, особливої уваги надавалося призначенню переселенців із східних областей України, включаючи багато росіян, на ключові посади. З 263 голів районних виконкомів, 159 були призначені із числа цих переселенців. Щодо заступників голів, з 263 посад, 194 також були зайняті ними. Така сама тенденція спостерігалася і в інших сферах: з 230 голів райспоживспілок, 179 були переселенцями. Зазначена нерівність також виявилася в партійній номенклатурі, де із 63,060 працівників обласних, міських і районних комітетів партії, лише 49 % (або 30,443 особи) були місцевими мешканцями²¹.

У сфері освіти, з 259 завідуючих районними відділами народної освіти, місцеві фахівці займали лише 49 посад, а з 297 народних суддів – 41. В навчальному році 1944-45 було заплановано роботу 517 шкіл по області. Задля цього розпочали ремонт приміщень для шкіл та забезпеченням матеріалами, зокрема літературою пропагандистського характеру²². Відбулося відновлення обласної дитячої бібліотеки та палаців Піонерів, задля поширення пропаганди серед молоді²³.

Одним з головних завдань влади було створення системи громадських об'єднань на західноукраїнських землях. Режим використовував їх не лише для виконання типових функцій громадських організацій, але й для пропаганди комуністичної ідеології та так званих цінностей соціалістичного суспільства, радянського способу життя. З іншого боку, ці об'єднання були спрямовані на придушення «буржуазних» уявлень і відносин, а також на пригнічення національно-визвольних ідей та прагнень до створення самостійної української держави.

Ідеологічна доктрина комуністичного режиму на території Північної Буковини, де національна та політична свідомість традиційно була менш розвиненою, спрямовувалася на масову уніфікацію суспільної свідомості, пригнічення опозиційних думок та екстенсивне впровадження регіону у рамки «радянського соціалістичного суспільства».

Висновки. Після звільнення Північної Буковини та Північної Бессарабії від нацистської окупації, радянська влада спрямовувала свої зусилля на реорганізацію та контроль над цими територіями відповідно до своєї ідеології та планів.

Першими роками після звільнення територій було відзначено масові репресії проти підозрюваних у співпраці з окупантами. Ця політика була спрямована на знищення «продажних елементів», або тих, хто мав симпатії до антирадянських груп. Проте ця політика часто призводила до неправомірних арештів та репресій проти невинних громадян. Багато людей були арештовані, депортовані або піддані політичним переслідуванням.

Радянська влада намагалася імпортувати свою ідеологію на ці території, проводячи агітацію та пропаганду на користь комунізму. Це включало в себе створення комуністичних партійних організацій, читалень, піонерських будинків та розповсюдження радянської преси та літератури.

Державні органи налагоджували колективізацію сільського господарства, що спричинило опір серед фермерів, які втратили свою землю та надбання. Промисловість також була націоналізована. Це мало значний вплив на місцеву економіку та негативно позначилося на сільському населенні.

Нова влада переслідувала релігійні групи, особливо католицьку церкву та греко-католицьку церкву. Багато духовенства та вірян стали об'єктом репресій.

Деякі місцеві жителі вступили в ряди радянських партій чи співпрацювали з окупантами під час війни, і це мало вплив на їхню подальшу долю коли радянська влада прийшла до влади. Багато місцевих жителів відчували незадоволення і опір щодо радянської влади та її політики. Відбувалися сутички із владними структурами, а також акти саботажу та підпільної діяльності.

В окремих регіонах Північної Буковини та Північної Бессарабії виникли партизанські групи, які відстоювали свободу та незалежність від радянської влади та боролися проти окупаційних сил. Проте частина місцевого населення приєдналася до радянської армії або приймала участь у партизанському русі проти окупаційних сил. Вони відіграли важливу роль у звільненні регіону від нацистко-фашистської окупації.

Важливо підкреслити, що реакція місцевого населення була дуже різноманітною. Деякі підтримували радянську владу, бачили у ній «визволителя», в той час як інші активно протистояли радянській політиці та домагалися незалежності та свободи. Це часто виражалося у формі протистоянь, опозиції та виразу незгоди з політикою радянського режиму. Цей період став складним в історії Північної Буковини та Північної Бессарабії, і його наслідки

²⁰ Kubiiiovych V. «Rukh liudnosti» [The movement of humanity], *Encyclopedia of Ukrainian Studies*, Perevydannya v Ukraini, Kyjiv, 1994, T. 1, P. 156 [in Ukrainian].

²¹ Yarosh B. O. Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh 30-50-ti roky XX stolittia [The totalitarian regime in the western Ukrainian lands of the 30s-50s of the 20th century], Lutsk, 1995, P. 62 [in Ukrainian].

²² DACHO [SACR], F. P-72, op. 3, od. zb. 8, Ark.15 [in Ukrainian].

²³ DACHO [SACR], F. P-72, op. 3, od. zb. 8, Ark. 68 [in Ukrainian].

відчувалися впродовж багатьох десятиліть, впливаючи на подальший розвиток цих регіонів в складі Радянського Союзу.

Перспективи подальших досліджень.

Дослідження цього періоду може розкрити багато аспектів, включаючи соціальні, політичні та економічні наслідки радянзації цих територій, реакцію місцевого населення на зміни, співпрацю чи опозицію владі і вплив цього періоду на подальший розвиток цих регіонів. Ця проблематика може виявитися корисною для розуміння складних процесів та взаємодії між владою і суспільством під час переходу до нового політичного та ідеологічного режиму.

Бестанчук Яна – аспірант кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Юрія

Федьковича. Працює над кандидатською дисертацією на тему «Взаємодія радянської влади і місцевого населення на території Північної Буковини і Північної Бессарабії (1940-1947 рр.)». Коло наукових інтересів: історія Буковини, радянська історія, історія пам'яті, соціальна історія.

Yana Bestanchuk – Ph.D student of the Department of History of Ukraine at Chernivtsi National University Yuri Fedkovych. She is working on a candidate's thesis on the topic «Interaction between the Soviet authorities and the local population in the territory of Northern Bukovyna and Northern Bessarabia (1940-1947)». Scientific interests: history of Bukovyna, Soviet history, history of memory, social history.

Received: 05.11.2023

Advance Access Published: December, 2023

© Ya. Bestanchuk, 2023